

HA-JOON CHANG

ECONOMIA COMESTIBILĂ

Povești despre mâncare
ce îți vor schimba felul
de a vedea lumea

Traducere din limba engleză de Ioana Avădănei

POLIROM

2023

Ha-Joon Chang, *Edible Economics: A Hungry Economist Explains the World*

Copyright © Ha-Joon Chang, 2022

All rights reserved

© 2023 by Editura POLIROM, pentru ediția în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Foto copertă: © Getty Images / Jasmin Merdan

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700505

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

CHANG, HA-JOON

Economia comestibilă: povești despre mâncare ce îți vor schimba felul de a vedea lumea/ Ha-Joon Chang; trad. din lb. engleză de Ioana Avădănei. – Iași: Polirom, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-973-46-9287-3

I. Avădănei, Ioana (trad.)

330

Printed in ROMANIA

Cuprins

Introducere. Usturoiul

*în care bulbul puturos întemeiază Coreea, îi
însăimântă pe britanici și vă explică de ce
veți dori să citiți această carte / 11*

PARTEA ÎNTÂI

DEPĂȘIREA PREJUDECĂȚILOR

1. Ghinda

*în care porcii mâncători de ghinde din sudul
Spaniei și coreenii iubitori de ghinde vă arată cum
cultura nu e atât de importantă pe cât credeți în
determinarea rezultatelor economice / 37*

2. Bama

*în care „păstaia” dezvăluie cât de obtuză
și de amăgitoare este teoria pieței libere / 50*

3. Nuca-de-cocos

*în care fructul brun dezvăluie de ce e greșit să
credem că diverse popoare „brune” sunt
sărace fiindcă nu muncesc din greu / 62*

PARTEA A DOUA

SPORIREA PRODUCTIVITĂȚII

4. Anșoa

*în care peștișorul care aducea țărilor nu doar
arome bogate, ci și bogății fabuloase
se dovedește a fi un ambasador
al industrializării / 75*

5. Prawns – sau creveți?

*în care crustaceul se arată a fi o insectă
deghizată, care ne spune de ce țările în curs
de dezvoltare au nevoie de protecționism
împotriva concurenței străine superioare / 86*

6. Tăiței

*în care povestea îngemănată a două nații
obsedate de tăiței ne face să ne revizuiim
părerea despre antreprenariat și despre
succesul corporatist / 96*

7. Morcovul

*în care ideea odinioară scandaloasă că un
morcov poate fi portocaliu ne ajută să vedem
de ce și cum trebuie să corectăm sistemul
de brevete / 111*

PARTEA A TREIA

O SITUAȚIE GLOBALĂ MAI BUNĂ

8. Carnea de vită

*în care cea mai controversată carne dezvăluie
cum comerțul liber nu înseamnă libertate
pentru toți / 123*

9. Banana

în care cel mai productiv fruct din lume ne spune cum corporațiile internaționale pot fi influențe pozitive pentru țările în curs de dezvoltare, dar numai dacă sunt folosite cum trebuie / 140

10. Coca-cola

în care o băutură ce aduce cu o trupă rock îmbătrânită ne spune de ce atâtea țări în curs de dezvoltare nu sunt mulțumite de ideologia economică dominantă / 156

PARTEA A PATRA

TRAIUL LAOLALTĂ

11. Secara

în care această cereală tipic nord-europeană lămurește câteva neînțelegeri cu privire la statul social / 173

12. Carnea de pui

în care pasărea pe care tuturor le place să o mănânce, dar pe care nimeni nu o ia în serios ne învață adevărata semnificație a egalității și corectitudinii economice / 185

13. Ardeiul iute

în care năstrușnica bacă ne ajută să vedem cum munca de îngrijire este neglijată și subevaluată, deși stă la temelia economiei și societății noastre / 197

PARTEA A CINCEA

CU GÂNDUL LA VIITOR

14. Limeta

*în care marina militară britanică împreună
cu băutura națională a Braziliei ne ajută
să chibzuim la provocările aduse de
schimbările climatice / 213*

15. Mirodeniile

*în care aflăm cum piperul negru, scorțișoara,
nucșoara și cuișoarele au dat naștere
corporației moderne, care a dus capitalismul
pe culmile succesului, dar acum îl
strangulează lent / 226*

16. Căpșuna

*în care fructul care nu este fruct ne ajută
să chibzuim la ascensiunea roboților
și la viitorul muncii / 236*

17. Ciocolata

*în care tableta de ciocolată cu lapte dezvăluie
secretul prosperității economice elvețiene, care
nu prea are de-a face cu discreția băncilor
sau cu turismul de lux / 248*

Concluzie.

Cum să mâncăm (economia) mai bine / 261

Mulțumiri / 269

Note / 275

Index / 295

Dacă stai să te gândești, popularitatea asta a *prawn*-ului, a crevetelui și a rudelor lor e o chestie stranie.

Gândiți-vă la apelul tot mai stăruitor de a mânca insecte, ca sursă de proteine mult mai puțin dăunătoare pentru mediu decât carnea. Creșterea insectelor nu generează practic deloc gaze cu efect de seră și necesită doar 1,7 kilograme de hrană la 1 kilogram de masă vie, spre deosebire de 2,9 kilograme de gaze cu efect de seră și 10 kilograme de hrană în cazul vitelor, cel mai mare dăunător (vezi și „Carnea de vită” și „Limeta”)²⁸. De asemenea, insectele necesită mai puțină apă și mai puțin pământ pe gram de proteină produsă în comparație cu animalele²⁹. Cu toate acestea, cererea de insecte nu ia avânt, deși vegetarianismul și veganismul se răspândesc. Răspândirea consumului de insecte, mai ales în Europa și America de Nord, este subminat de *yuck factor* (repulsie instinctivă). Multor oameni li se pare dezgustătoare ideea de a mânca insecte³⁰.

Dar, în mod straniu, majoritatea celor cărora li se pare respingător consumul de insecte ar devora cu entuziasm *prawns*, creveți și pe rudele lor, precum homarii și langustele (raci). E cea mai ciudată aversiune culinară – cel puțin pentru mine. Și crustaceele, și insectele sunt artropode (târâtoare înfiorătoare, pentru mine și pentru voi) – cu tentacule, exoschelete, trunchiuri segmentate și mai multe perechi de picioare. Atunci de ce să le mănânci pe primele și pe ultimele nu?

Ar mânca mai mulți oameni insecte dacă le-am rebo-teza? Cred că ar trebui să le spunem greierilor „*prawns*

de tufiș” și lăcustelor „languste de câmp” (sau poate *langoustines des champs* le-ar face și mai populare?).

Unora le place să mănânce insecte. Chinezii, thailandezii și mexicanii sunt vestiți pentru entomofagia lor – un termen sofisticat pentru mâncatul insectelor. Și nouă, coreenilor, ne-au plăcut până acum câteva decenii. Lăcustele prăjite erau destul de populare (similare cu *chapulines* mexicane), dar, de departe, cea mai populară era *bun-de-gi*.

Bun-de-gi este pupa fiartă a fluturelui-de-mătase, al cărui nume științific, *Bombyx mori*, a devenit celebru datorită *Viermelui de mătase*, thrillerul scris de J.K. Rowling sub pseudonimul Robert Galbraith. În copilăria mea, în anii 1970, pe drumul de la școală spre casă, copiii cumpărau un cornet (făcut din hârtie de ziar răsucită) cu *bun-de-gi* fierte de la vânzătorii stradali înșirați în zonele din jurul școlilor, care concureau pentru banii de buzunar ai copiilor cu tot ce ți-ai putea imagina – acadele, vată de zahăr, *ppopgi* (zahăr caramelizat umflat cu praf de copt și apoi turtit sub formă de disc – făcut celebru de *Jocul calamarului*), jucării ieftine și chiar cocoșei nedoriti de industria ouălor. Am cumpărat și eu o dată un astfel de pui, dar a murit în scurt timp, frângându-mi inima. Majoritatea mureau.

Pupa viermelui de mătase era o gustare populară printre copiii coreeni în anii 1970 fiindcă era savuroasă (deși mie, personal, nu-mi plăcea foarte mult) și ieftină. E bogată în proteine și fier, deși școlile îi descurajau pe copii să cumpere de la vânzătorii stradali, din motive de igienă.

Bun-de-gi era ieftină fiindcă era un „deșeu” al unei industrii mari – fabricarea mătăsii. Mătasea era unul dintre principalele bunuri de export ale Coreei la acea vreme și, ca urmare, industria mătăsii producea multe pupe de care nu mai era nevoie după ce era extrasă mătasea din coconi.

Fabricarea unor țesături din viermii de mătase a apărut în China în jurul anului 2500 î.e.n. și chinezii au monopolizat-o apoi timp de vreo două milenii. Fabricarea mătăsii s-a răspândit apoi în Coreea, India și Imperiul Bizantin, în această ordine. În vestul Europei, intrat (foarte) târziu în industrie, Italia a fost cel mai important producător de mătase. Unii cititori mai în vârstă poate își mai amintesc scena care se petrece într-o crescătorie de viermi de mătase din filmul *1900*, de Bernardo Bertolucci, despre conflictul de clasă în Lombardia rurală și ascensiunea fascismului și comunismului în Italia. În această scenă, tânărul Olmo (fiul unui țăran arendaș, al cărui rol ca adult a fost jucat de Gérard Depardieu) și tânărul Alfredo (fiul moșierului, al cărui rol ca adult a fost jucat de Robert De Niro) discută într-o crescătorie de viermi de mătase, pe fundalul zgomotului neîncetat făcut de viermii de mătase care mănâncă frunze de dud pe rafturi, atât de puternic, încât sună ca răpăitul ploii torențiale pe acoperiș.

Însă cea mai mare producătoare de mătase din vremurile moderne era Japonia (ai cărei locuitori se pare că mâncau și ei pupele viermilor de mătase). Japonia a avut o lungă istorie de fabricare a mătăsii, de când a

deprins sericicultura (adică creșterea viermilor de mătase) de la Coreea, în secolul al VII-lea, dar industria japoneză a mătăsii s-a afirmat în primii ani de după al Doilea Război Mondial. În anii 1950, Japonia era cel mai mare exportator de mătase al lumii (atât gogoși de mătase, cât și țesături de mătase), iar mătasea era cel mai important bun de export al țării.

Japonezii nu s-au mulțumit cu atât. Voiau să-i întrecă pe americani și pe europeni în ceea ce privește oțelul, construcțiile navale, automobilele, chimicalele, electronicele și alte industrii „avansate”. Însă țara lor era înapoiată din punct de vedere tehnologic, astfel încât nu aveau cum să concureze în aceste industrii. Așa că statul japonez i-a protejat pe producătorii interni din aceste industrii de concurența străină impunând tarife mari – mai precis, taxe de import (făcând astfel foarte scumpe importurile acelor bunuri) – și interzicând companiilor străine să opereze în aceste domenii în Japonia. De asemenea, a trebuit să ajute companiile naționale din aceste industrii obligând băncile strict reglementate să canalizeze creditele spre ele, în loc să se angajeze în activități mai lucrative, precum creditele ipotecare, creditele de consum sau (nu chiar așa lucrativ) acordarea de împrumuturi industriilor cu vechime, precum cea a mătăsii.

Aceste politici au fost foarte criticate nu doar în exterior, ci și în Japonia. Criticii au subliniat că Japonia ar duce-o mai bine dacă ar importa lucruri precum oțelul și automobilele și s-ar axa pe fabricarea de lucruri precum mătasea și alte produse textile, la care era bună.

Dacă îți protejezi producătorii ineficienți de, să spunem, autoturisme (ca Toyota și Nissan) impunând taxe vamale pe mașinile străine, consumatorii fie trebuie să plătească mai mult decât prețul de pe piața globală ca să cumpere mașini mai bune din străinătate, fie să conducă mașini japoneze inferioare și urâte, au arătat ei. Totodată, canalizând artificial împrumuturile bancare către industriile ineficiente, precum cea producătoare de automobile, prin directive guvernamentale, au adăugat ei, privezi de fonduri industriile eficiente, precum cea a mătăsii, care ar putea folosi același capital pentru a obține o producție mult mai mare.

Acesta este un argument absolut corect – dacă te raportezi doar la capacitățile unei țări ca producător în acel moment. Însă, pe termen lung, o țară poate să-și schimbe capacitățile de producție și să devină mai bună la lucruri la care nu este bună azi.

Acest lucru nu se întâmplă automat – este nevoie de investiții în utilaje mai bune, muncitori calificați și cercetare tehnologică –, dar se poate întâmpla. S-a întâmplat în Japonia – în industria auto, a oțelului, electronică și în nenumărate altele. În anii 1950 Japonia pur și simplu nu putea concura pe piața internațională în aceste industrii, dar în anii 1980 era un lider mondial în multe dintre ele. Durează cel puțin două decenii să schimbi capacitățile unei țări pentru a produce în mod semnificativ. Aceasta, la rândul său, presupune că o astfel de schimbare nu poate avea loc în condițiile comerțului liber. În cadrul acestuia, producătorii imaturi, ineficienți

din noile industrii vor fi eliminați rapid de competitorii străini superiori și mai mari.

Protejarea producătorilor imaturi dintr-o țară înapoiată economic, în speranța că într-o zi vor deveni mai buni, este numită argumentul „industriilor incipiente”. Sintagma* sugerează o paralelă între dezvoltarea economică și dezvoltarea unui copil. Ne protejăm și ne îngrijim copiii până cresc și sunt capabili să concureze cu adulții pe piața muncii. Potrivit acestui argument, guvernul unei țări înapoiate economic trebuie să-și protejeze și să-și îngrijească industriile tinere până când își dezvoltă capacitățile de producători și pot să concureze cu industrii străine superioare pe piața globală.

Teoria industriilor incipiente nu a fost creată în Japonia. De fapt, a fost inventată în SUA – de nimeni altul decât primul ministru de Finanțe al țării, Alexander Hamilton, acesta e chipul pe care-l vedeți pe bancnota de zece dolari și care cunoaște în prezent o neașteptată renaștere datorită musicalului *Hamilton* de Lin-Manuel Miranda. Hamilton a argumentat că guvernul SUA ar trebui să protejeze „industriile în copilăria lor” (cuvintele sale) împotriva concurenței superioare a englezilor și a altor europeni, altfel America nu ar deveni niciodată industrializată.

Situația se complică: Hamilton s-a inspirat din politicile protecționiste ale Marii Britanii din secolul al XVIII-lea,

* În engleză, sintagma este *infant industry*, care s-ar traduce „industrie embrionară/în față” (n.tr.).